

Programvirksomhet i kriminalomsorgen

Geir Eskeland, KRUS og Kristin Opaas Haugli, KRUS

Innledning

Det stilles stadig sterkere krav til kriminalomsorgen og etatens tilsatte. Målene for vår virksomhet, slik de er uttalt i St. prp. nr 1 (2005-2006), er klare og tydelige. ”Trygghet og redusert kriminalitet” er ett av hovedmålene. Kriminalomsorgen skal derfor sørge for at varetektsfengsling og straffereaksjoner gjennomføres på en betryggende måte for samfunnet, samtidig som det skal motvirke straffbare handlinger. Det er i tillegg et krav at forholdene skal legges slik til rette at lovbrøtterne skal kunne endre sitt kriminelle handlingsmønster gjennom egen innsats. I dette ligger det en forventning om at kriminalomsorgen sørger for å holde innsatte bak lås og slå, dvs skjernet fra samfunnet, men like mye at etaten forbereder innsatte på et lovlydig liv etter løslatelsen. I arbeidet med å gi de innsatte en mulighet til egeninnsats, innføres en rekke tiltak. Ett av disse tiltakene er påvirkningsprogrammene. Ikke hvilke som helst programmer, men programmer som har vist seg effektive i rehabiliteringen²⁶ av kriminelle gjennom utprøving og forskning, og som er tuftet på en ide om hva som gjør at en person lever som kriminell og hva som må til for å endre denne levemåten. Kort sagt kan vi si at programvirksomhetens hovedhensikt er å legge til rette for strukturerte aktiviteter som gjør den innsatte bedre rustet til et liv uten kriminelle handlinger. (St.prp.nr.1 (2005-2006) s 84).

Gjennom historien har det dukket opp et mangfold av teorier som forsøker å forklare kriminalitetens årsaker. Vi deler gjerne teoriene inn i tre hoveddeler; de biologiske, de psykologiske og de sosiologiske teorier. Disse kan igjen deles inn i ulike skoleretninger, med helt forskjellige og ofte motstridende menneskesyn. I sentrum for de forskjellige teoriene, settes gjerne individet, gruppen eller samfunnet.

På bakgrunn av disse ulike teoriene har straffens begrunnelse og formål vært tuftet. Utviklingen har gått fra de absolutte straffeteorier til de relative straffeteorier. De gamle straffemåtene med straff av kroppen, er typisk for de absolutte straffeteorier. I de eldste tider var den enkeltes hevnfølelse grunnlaget for straffen, og offeret eller hans

²⁶ rehabilitere (av lat., nydannelse til habilis, passende, vel egnet, med forstavelen re-, gjen-), eg. gjøre passende el. skikket; gjenoppbygge, sette i funksjonsdyktig stand igjen; gi oppreisning, gi tilbake tidl. verdighet. (kilde; caplex.no)

pårørende sørget for fullbyrdelsen. Prinsippet var at dersom du hadde drept, skulle du bøte med livet. Straffen var et mål i seg selv.

Det som omtales som et rettfærdighetsprinsipp vokste etter hvert frem, og er et prinsipp som også står sterkt i dag. Rettfærdighetsprinsippet bygger på at det skal være et forhold mellom den straffbare handling og selve straffen. Straffen ble i tillegg et samfunnsanliggende der rettfærdig gjengjeldelse sto i sentrum. Forholdsmessighet mellom lovbrudd og straff ble derfor viktig.

De relative straffeteorier bygger på at man ser straffen i forhold til noe annet, nemlig beskyttelse av samfunnet, og det er også samfunnets ansvar å straffe. Straffen er ment å beskytte samfunnet og dets individer, samtidig som den er ment å påvirke til lovlydige handlinger. Straffen blir således et middel og ikke et mål. Straffen eller middelet er todelt, dvs den er rettet mot den som har begått den straffbare handlingen (individualprevensjon), samtidig som den er en advarsel til allmennheten mot å begå straffbare handlinger i fremtiden (allmennprevensjon). (Hammerlin, Y., m.fl. (1999?))

Frihetsstraffen spilte en beskjeden rolle innenfor straffesystemet fram til 1700-tallet. De vanligste reaksjonsformene fram til da, var forvisning, legemsstraff og dødsstraff. Utviklingen på 1700-tallet og fram til 1814 bar preg av en gradvis overgang til frihetsstraff, og legemsstraffen ble helt avskaffet i 1814. Med økt bruk av frihetsstraff, økte også antallet innsatte. Det ble et større press på tukthusene og festningene, som ikke var bygget for dette formålet, utover i 1800-tallet, og krav om reformer vokste etter hvert frem. Botsfengslet i Oslo sto ferdig i 1851, og var det første fengslet i Norge. Fengselet ble bygget med tanke på forbedring gjennom celleisolasjon (Philadelphia-modellen). ”Dette systemet hvilte på synspunktet om pønitens (bot og anger). Fangen skulle i ensomhet på sin celle gjøre opp med sin Gud og sin samvittighet.” (Wister, O.A., s 24). Isoleringen skulle hindre uheldig innflytelse fra de øvrige fangene og bidra til moralsk endring og forbedring, i motsetning til oppdragelseselementet og konfirmasjonsundervisningen som sto sentralt i tukthusene på 1700-tallet. (St. meld. nr. 27 (1997-98))

Fra 1860 og i en ti-årsperiode ble det bygget 56 lokale cellefengsler i Norge.

Den første samlede fengselslov kom i 1903, og i den første tiden var de sentrale virkemidler i fangebehandlingen eneromsbehandling og klassesystem. Ordningen var bygget på at de innsatte som følge av god oppførsel kunne flyttes oppover i systemet og få flere goder. Cellesystemet ble gradvis lempet på fordi det hindret arbeidsvirksomheten og på grunn av de negative virkningene isolasjonen hadde på de innsatte. Likevel var en høy grad av isolasjon vanlig helt fram til annen verdenskrig.

Loven av 1903 ble avløst av en ny fengselslov i 1958, en lov som var preget av behandlingsoptimisme. Selv om behandlingstanken etter hvert mistet en del av sin kraft, var likevel loven preget av antakelser om isolasjonens negative virkninger, og at de

skadelige virkningene av fullbyrdelsen skulle motvirkes. De innsatte skulle ha mest mulig fellesskapstid om dagen, men låses inn i egen celle om natten. I tillegg ble meningsfull sysselsetting på dagtid vektlagt, enten i form av arbeid eller skole. Innenfor en forsvarlig sikkerhetsmessig ramme, sto også meningsfylte fritidsaktiviteter sentralt. Virksomhetene skulle tilpasses forholdene ute i samfunnet, for å bidra til å trene den innsatte i et lovlydig liv.

Det var i forbindelse med den individualpreventive tenkningen behandling og rehabilitering vokste frem som prinsipp i kriminalomsorgen spesielt på 1960-tallet. I forhold til rehabilitering, ble de sosialpedagogiske prinsippene styrket gjennom 1970 og 80-tallet, og de fortsatte også utover på 90-tallet. Som denne utviklingen har foregått, har innholdet i straffegjennomføringen blitt diskutert og stadig mer aktualisert. I kriminalmeldingen som kom i slutten av 1970-årene (St. meld. nr. 104 (1977-78), Om kriminalpolitikken), som forøvrig var den første alminnelige melding om norsk kriminalpolitikk, står det konkret;

”Fengselsstraff består i at man anvender frihetsberøvelse som bevisst tilføring av et onde. Bruk av fengsel kan med dette utgangspunkt aldri i seg selv begrunnes som et hjelpe- eller behandlingstiltak. Det ligger innebygd en dyp motsetning i dette at samfunnet iverksetter straffetiltak overfor en særlig hjelpetrengende gruppe av mennesker i en form som direkte tjener til å forverre deres problemer. Så lenge man opprettholder bruk av frihetsberøvelse som straff, er det imidlertid en realistisk målsetting dels å begrense skadevirkningene av frihetsberøvelsen mest mulig, og dels er det et spørsmål om å iverksette støttetiltak for den enkelte med sikte på det nye fremtidige møtet med friheten.” (s. 173).

Fengselsstraff var altså å anse som et bevisst tilført onde, som aldri kunne ses på som et ”hjelpe- eller behandlingstiltak” i seg selv. Imidlertid ga straffegjennomføringstiden kriminalomsorgen en mulighet til bl.a. ”å iverksette støttetiltak for den enkelte” med sikte på å bedre innsattes muligheter til å håndtere friheten på en lovlydig måte, etter løslatelsen.

Tanken om å gi straffegjennomføringen et innhold videreføres i stortingsmeldingen som kom 20 år senere (St. meld. nr 27 (1997-98)). Det var først på 1990-tallet at det vi i dag kjenner som programmer, eller påvirkningsprogrammer, ble innført i kriminalomsorgen. Imidlertid kunne mange av de tiltak som ble igangsatt og gjennomført tidligere, med enkelte justeringer, også omtales som programmer, selv om vi skulle passere 2000-års skiftet før ”program i kriminalomsorgen” ble tydeligere formalisert og definert (Jfr. KSF 3/2002 – Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen).

Tidlig på 1990-tallet ble det nedsatt en arbeidsgruppe med representanter fra kriminalomsorgsavdelingen i JD. Deres mandat var, i korte trekk, å finne aktuelle påvirkningsprogrammer som kunne prøves ut i norsk kriminalomsorg. I løpet av flere år

gjennomførte arbeidsgruppen reiser til Canada, England, Danmark og Sverige, og hadde samtaler med kolleger der. Gruppen valgte etter hvert å foreslå et forsøksprosjekt med Cognitive Skills²⁷. Begrunnelsen for valget lå delvis i at våre naboland, Sverige og Danmark, allerede var i gang med et slikt opplegg, samt at det ville være interessant med en nordisk fellestiltærning og læring. Tanken var at dersom vi lente oss noe på svenskenes og danskenes erfaringer, kunne vi antakelig komme raskere og bedre i gang i Norge. Våre nærmeste naboers erfaringer etter ett til to års drift, var positive. Deres konklusjon så langt var å utvide Cognitive Skills til flere fengsler. Et annet sterkt argument var at det på den tiden foregikk mange diskusjoner i etaten rundt Cognitive Skills. Ved å sette i gang et forprosjekt, signaliserte gruppen at de ville ha et kritisk blikk både på mulighetene og begrensningene i dette omdiskuterte opplegget. Denne typen opplegg ville også kunne passe bra inn i forhold til det som den gang ble omtalt som tjenestemannsrollen.

I oktober 1996 startet kriminalomsorgen det første forsøket med det kognitive ferdighetsprogrammet Ny Start i fire fengsler og ett friomsorgskontor. Samtalegrupper etter ATV-modellen²⁸ var rett i forkant av dette, etablert på Ila landsfengsel og sikringsanstalt, som det het den gangen. Flere programmer skulle etter hvert innføres i flere fengsler og friomsorgskontorer utover i landet.

Kontaktbetjentordning, fremtidsplan, samtalegrupper og programmer ble innført jevnt utover i 1990-årene. I Stortingsmelding 27 (1997-98) var det lagt føringer for hvordan arbeidet med de straffedømte skulle utføres. Gjennom kursing og etterutdanning ble tilsatte opplært i hvordan de skulle utføre sitt arbeid med innsatte mer målrettet fremover. Det ble bl.a. utdannet ”spesialister” eller ”eksperter” i form av gruppeledere og instruktører for de forskjellige programmene. Det er også et uttalt mål at kriminalomsorgen etter hvert skal være selvhjulpen i forhold til vedlikehold og videreutvikling av tilsattes kompetanse og utdanning av spesialister innenfor disse områdene.

Selv om det i den første kriminalmeldingen ”Om kriminalpolitikken” (St. meld. nr 104 (1977-78)) ble drøftet både ”humanitet og rettferd”, var det først i St. meld. nr 27 (1997-98) at kriminalomsorgens definerte menneskesyn og verdiprinsipper ble tydelig uttalt. Her fremkommer kriminalomsorgens verdier og prinsipper, i tillegg til visjon, virksomhetsidé og hovedmål. Disse henger tett sammen, og danner det verdimesige og prinsipielle grunnlaget for all virksomhet i norsk kriminalomsorg, herunder programvirksomheten, og skal prege etatens utvikling og være bestemmende for de fremtidige valg av mål og virkemidler.

²⁷ Prosjektet ”Cognitive Skills i Norge” bygger på ”Cognitive Skills Training Program” eller ”The Reasoning and Rehabilitation Program”. Et canadisk pedagogisk program utviklet av T3 Associates, Training and Consulting Inc.

²⁸ ATV er en forkortelse av Alternativ til vold.

I forhold til programmer står det på side 71 i meldingen, at;

”Påvirkningsprogrammene har en kriminalitetsforebyggende målsetting. De tar utgangspunkt i sosiale og personlige problemer som antas å medvirke til at kriminalitet begås. Det kan dreie seg om rusmiddelmisbruk, kunnskapsmangel, tenkningsforstyrrelser, liten evne til langsiktig planlegging, manglende støtte og sosialt nettverk, lese- og skrivevansker eller problemer av mellommenneskelig natur. Kontraktsoning i forskjellige former, frivillig og offentlig nettverksarbeid, tilsynsprogrammer, tenketreningsgrupper, trening i å mestre dagliglivets krav og utfordringer, volds- og sedelighetsgrupper, promilleprogrammer og løslatelsesgrupper er eksempler på hva kriminalomsorgen refererer til som påvirkningsprogrammer.”

I mars 2002 avløses den gamle fengselsloven av 1958 av en ny straffegjennomføringslov av 18. mai 2001 nr 21 (Strgjf1.). Med overgangen til denne nye loven, blir påvirkningsprogrammer, og driften av disse, likestilt med bl.a. arbeid og skole i kriminalomsorgen (jfr Straffegjennomføringslovens §3, siste ledd), og i oktober samme år ble de endelige retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen formalisert og iverksatt ved Rundskriv KSF 3/2002 – *Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen*. Etter årelange diskusjoner, setter rundskrivet de endelige rammene for hva som kan kalles program, hvilke krav som stilles til programmet og hvilke krav som stilles til enhetene i kriminalomsorgen for å gjennomføre programmene.

Med dette får programmene også en sterkere legitimitet enn tidligere var tilfelle. Frem til dette tidspunktet ble programmer av enkelte sett på som et gode eller ekstra ”tilbud” til de innsatte. Innsatte var ”borte” fra jobb eller skole, fordi de deltok i programmer. Mange og store ressurser ble lagt i oppstart og drift av programmene, men i enkelte fengsler ble de etter hvert nedprioritert når det kom til ”fordeling av knappe resurser”. Spesielt tydelig kom dette frem i forbindelse med kriminalomsorgens store omorganisering i år 2000, der distriktsinndelingen med lands- og kretsfengsler avskaffes og en regionsinndeling innføres. I årene 2000 og 2001 var prioriteringene helt klare: ”regionkontorene og regionene skulle opp å stå!”. Det var mao her ressursene skulle settes inn. Imidlertid ble det i umiddelbar ettertid, etablert en praksis der fengslene nå får tildelt midler til dekning av faktisk gjennomførte programmer.

Generelt defineres *program* i kriminalomsorgen som ”undervisningstiltak, ferdighetstrening og/eller strukturerte samtaler rettet mot domfelte og varetektsinnsatte. Programmene er kjennetegnet ved at de retter seg mot en definert målgruppe og definerte lovbruddsrelaterte problemområder, tar utgangspunkt i deltakernes behov og ressurser, har som mål å bidra til nye kunnskaper, ferdigheter og innsikt, motivere til atferdsendring og motvirke nye straffbare handlinger.” (Friestad: ”Tilbudet til volds- og sedelighetsdømte”, 2005, s.14.)

I Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007, (s. 20) defineres et kriminalitetsforebyggende program slik:

- ”Et kriminalitetsforebyggende program skal
- bygge på en klar teoretisk modell med dokumentert effekt
 - ha definerte og spesifikke mål
 - rette seg mot bestemte målgrupper
 - være multimodal, dvs. inneholde flere temaer som gjensidig påvirker hverandre, og som samlet gir en økt forebyggende effekt. Eksempler på slike temaer kan være selvheldelse, økt kunnskap, mestring, misbruk, sosial kompetanse, sinnekontroll, empati, kommunikasjonsferdigheter og kognitive forstyrrelser.
 - Lære domfelte ferdigheter som skal til for å mestre et liv uten kriminalitet.”

For å sikre at disse kravene blir oppfylt, ble det høsten 2005 etablert en akkrediteringsordning for godkjenning av programmer i norsk kriminalomsorg. Ordningen består av et rådgivningspanel, dvs. fem eksperter utenfor kriminallomsorgen, og et sekretariat med fem personer som representerer ulike deler av kriminalomsorgen. Akkrediteringsordningen ledes av KSF.

Akkrediteringen er ment å bidra til å sikre kvaliteten og stimulere bruken av eksisterende programmer, bidra til flere typer programmer og sikre at rammer og grunnlag for evaluering av programmene er tilstede. I tillegg er det en forutsetning at det sikres god tilrettelegging, veiledning, støtte og ledelse, samt etisk forsvarlig bruk av programmene. Det er derfor viktig at alle disse momentene beskrives i en søknad om akkreditering.

Programmer som søkes akkreditert fremmes via sekretariatet som ledes fra KRUS. KSF beslutter om et program skal akkrediteres etter at panelet har vurdert hvorvidt programmet fyller de fastlagte kriteriene. Kriteriene for godkjenning av programmer bygger på kriminalomsorgens programrundskriv og fagstrategi.

I ”Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007”, er det definert en rekke krav som skal innfris. De er:

1. ”En tydelig angitt endringsmodell som støttes av forskningserfaring.

Programmet skal ha en realistisk, evidensbasert plan som kan medvirke til endring av domfeltes fremtidige handlingsmønstre.” (Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007 side 14, KSF 2004)

Der er en mengde empirisk forskning som viser hvilke faktorer som medvirker til, eller reduserer tilbakefall. (McGuire 1995, Marlatt 1985). Denne kunnskapen skal være utgangspunkt for utviklingen av programmer, og skal brukes til å tydelig forklare hvordan et program forventes å redusere kriminalitet.

2. "Et vel begrunnet deltakerutvalg

Programmet skal rette seg mot domfelte som har et forandringspotensiale og hvor risikoen for tilbakefall antas å minke ved gjennomføring av programmet." (KSF 2004)

I programbeskrivelsen skal det spesifiseres hvem programmet er ment for, hvilke metoder som brukes for utvelgelse (evt. utelukkelse) av deltakere, hvilken type kriminalitet programmet søker å forebygge og hvilke dynamiske risikofaktorer programmet retter seg mot.

3. "Sikte mot dynamiske risikofaktorer

Programmet skal velge ut de områdene som bør og kan påvirkes og endres. Stikkord er økte kunnskaper om dagliglivets utfordringer, større evne til å løse problemer uten å ty til kriminalitet, bevissthet om en bedre livskvalitet og mestring av sosiale omgangsformer." (KSF 2004)

En dynamisk risikofaktor er relativt stabil, men har likevel endringspotensiale. Det viser seg at en del faktorer øker tilbøyelighet til tilbakefall. I forskningslitteraturen refereres dette ofte til som kriminogene behov.

Dynamiske risikofaktorer når det gjelder generell kriminalitet, kan være:

- svak kognitiv fungering
- antisosiale holdninger og følelser
- sterke bånd til og identifisering med antisosiale/kriminelle forbilder
- svake sosiale bånd og svak identifikasjon med prososiale/ikke-kriminelle forbilder
- tankemønster som forsvarer eller rettferdiggjør kriminelle handlinger
- vanskeligheter med selvstyring, å ta beslutninger og prososiale mellom-menneskelige ferdigheter
- rusmiddelavhengighet
- betinget favorisering av kriminell framfor prososial atferd
- utilfredsstillende sosiale forhold eller familieomstendigheter

4. "Sikte mot et flertall av risikofaktorer

Programmet skal fokusere på mange ulike faktorer som antas å virke sammen." (KSF 2004)

Kriminell atferd er kompleks. Derfor skal programmer rette seg mot flere spesifikke dynamiske risikofaktorer på en integrert og gjensidig forsterket måte.

5. "Effektive metoder

Programmet skal bygge på metoder som har vist seg å fungere godt i endringsarbeid med lovbrøyttere." (KSF 2004)

Som det fremgår av fagstrategien, er det hovedsakelig kognitiv-atferdsmessig teori og metode som skal ligge til grunn. Dersom et program bygger på annen teori og metode,

må det beskrives hvordan metoden bidrar til å redusere kriminalitet og at dette har støtte i relevant forskning.

Et kognitivt-atferdsorientert program skal bygge på risiko- og behovskartlegging og ta hensyn til deltakernes evne til abstrakt tenkning, eventuell dysleksi m.m.

Programmet bør ha ulike kombinasjoner av:

- kognitiv restrukturering
- trening i selvkontroll
- trening i selvinstruksjon
- trening i problemløsningsteknikker
- rolleveksling og rollerotasjon
- modellering
- rollespill
- utviklingsøvelser med tilbakemelding
- håndtering av uforutsette hendelser
- atferdsterapi og atferdsendring.

6. "Rette seg mot læring av sosial ferdigheter

Med dette menes ferdigheter til, og mestring av et liv uten kriminalitet." (KSF 2004)

Programmet må inneholde begrunnelse for hvorfor og hvordan hver enkelt ferdighet vil gjøre det lettere å unngå kriminelle handlinger eller fremme legale aktiviteter.

Læring av nye ferdigheter omfatter ikke bare formidling av nye kunnskaper. Det innebærer også etablering av nye tankemønstre og væremåte som trenes inn ved bruk av adekvate øvelser med konstruktive tilbakemeldinger, som igjen skal lede til/øke mestringsevne i relevante situasjoner.

7. "Rekkefølge, intensitet og varighet settes sammen slik at programmet som helhet har en optimal effekt på risikoreduksjon." (KSF 2004)

Mengde, intensitet, rekkefølge og tidsrom for intervensjon skal være relatert til kriminalitetens art og alvorlighetsgrad. Det samme gjelder for de dynamiske risikofaktorene som er typiske for deltakerne. Kort sagt: rett program til rett person i rett mengde til rett tid.

8. "Engasjement og motivasjon

Personalet skal oppmuntre domfelte til deltakelse og vise til at programmet kan møte den domfeltes behov for endring." (KSF 2004)

For å oppnå dette, må det foretas en kartlegging for å identifisere problemer, eventuelle rusproblemer, vurdere læringsevne, avdekke eventuell dysleksi m.m.

Program må gjennomføres i et støttende miljø, dvs. at programmet ledes av kvalifisert personale, at alle ansatte i organisasjonen har de nødvendige kunnskaper og holdninger til programvirksomheten i tillegg til at organisatoriske forutsetninger og fysiske omgivelser er godt tilrettelagt. Der hvor det er hensiktsmessig, skal det også utvikles et støttende nettverk utenfor institusjonen.

9. "Kontinuitet i program og andre tiltak

Dette innebærer samordning for å øke effekten av faglige tiltak og kontroll. Alle unntak skal beskrives i fremtidsplanen." (KSF 2004)

Det må være sammenheng mellom tiltakene slik at man øker muligheten for å forebygge ny kriminalitet og letter overgangen til et liv fritt for kriminalitet.

Planer som utarbeides under programgjennomføringen må samordnes med deltakernes øvrige planer, slik som fremtidsplan, individuell plan og lignende.

10. "Fortløpende kontroll

Det skal føres tilsyn med at programmet gjennomføres slik det er forutsatt og med at de som står for gjennomføringen har nødvendig kunnskap, erfaring og personlig integritet." (KSF 2004)

Kontrollen med støttende programmiljø, programintegritet og personalets kvalifikasjoner er en forutsetning for å oppnå optimal effekt og sikre at virksomheten følger evidensbaserte metoder.

11. "Fortløpende evaluering

Det skal foretas undersøkelser for å se om programmet fungerer, og om enkelte forhold kan endres for å oppnå større effektivitet." (KSF 2004)

For å oppdatere og komplettere informasjon om hvordan programmet virker, skal tilbakemeldinger fra programinstruktører og deltakere samt skåringer av tester på holdnings- og atferdsendringer der dette finnes, vurderes jevnlig. På nasjonalt plan har det så langt vært lite evaluering av programmer. Selv om mye av den internasjonale evidensbaserte forskningen muligens kan tilpasses våre forhold, vil det være rimelig å anta at innføring av akkreditering av programmer i Norge vil bidra til å øke fokuset på behovet for nasjonal forskning og evaluering.

Alle kravene, som her er nevnt, er basert på internasjonal forskning, og er de samme kravene som danner grunnlaget for godkjenning av programmer i mange land, bl.a. Sverige, Danmark, Finland, England og Nederland.

Målsettingen for akkreditering av programmer, bygger ikke bare på kriminalomsorgens fagstrategi, men også St.meld. 27 (1997-98), samt retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen av 8. november 2002, som i pkt. 2 beskriver formålet med programvirksomheten:

"Programvirksomheten skal fremme kriminalomsorgens mål om å legge til rette for at den domfelte skal kunne gjøre en innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Formålet med programvirksomheten er å gi domfelte ny kunnskap og motivasjon til endring, samt stimulere domfeltes ressurser og kompetanse til å mestre et liv uten kriminalitet...."

Motivasjons-, påvirknings- og endringsprogrammer har vist seg som lovende virkemidler i arbeidet med å minske faren for fremtidige lovbrudd. Programmer er ett av virkemidlene kriminalomsorgen har til rådighet for å løse pålagte oppgaver (jfr Fagstrategien 2004-2007), og definisjonene skal være i tråd med kriminalomsorgens målsetting om å bidra til redusert tilbakefall.

De såkalte ”What works?”-miljøene²⁹, er av de mest fremtredende fagmiljøene når det gjelder risiko- og behovsvurderinger, motivasjonsarbeid, tiltak og metodikk på kriminalomsorgens område. Disse finner vi i Canada, deler av USA og England. I kriminalomsorgens fagstrategi, står det klart uttalt at det er i disse miljøene vi skal ta vårt utgangspunkt, samtidig som norsk og nordisk forskning og evaluering også skal ha en sentral plass i fagutviklingen. (Fagstrategien, s.9)

Programvirksomheten skal bygge på prinsipper og kriterier som ut fra vitenskapelige undersøkelser synes mest virksomme, og de bør i tillegg tilpasses norske forhold, tradisjoner og kultur.

Vi skal i det følgende presentere to av mange programmer som etter hvert er innført i norsk kriminalomsorg. Ny Start programmet, var det første programmet som ble innført i Norge som et prøveprosjekt i 1996. Programmet kommer opprinnelig fra Canada der det går under betegnelsen Reasoning and Rehabilitation Training Programme.

Det andre programmet vi skal presentere heter Brootts-Brytet. Brootts-Brytet er utviklet for den svenske kriminalomsorgen, opprinnelig som et friomsorgsprogram, men brukes i dag like mye i fengslene.

Både Ny Start og Brootts-Brytet, regnes for å være store programmer som går over relativt lang tid og mange timer. Ny Start varer i 78 timer over 36 dager eller leksjoner, selv om det er anbefalt å forlenge under visse forutsetninger. Brootts-Brytet er mer fleksibelt, og kan variere i lengde fra 24 til 80 timer. Standard versjonen er på 40 timer.

Ny Start

Tidlig på 1990-talet ble det nedsatt en arbeidsgruppe med representanter fra kriminalomsorgsavdelingen i JD. Deres mandat var, i korte trekk, å finne aktuelle påvirkningsprogrammer som kunne prøves ut i norsk kriminalomsorg. I løpet av flere år gjennomførte arbeidsgruppen reiser til og samtaler med kolleger i Canada, England, Danmark og Sverige, og valgte etter hvert å foreslå et forsøksprosjekt med Cognitive

29 Å jobbe etter ”What works”-prinsipper vil si at tiltak og arbeid velges på grunnlag av dokumenterte, gode erfaringer med tanke på å forebygge tilbakefall til ny kriminalitet.

Skills³⁰. Begrunnelsen for valget lå delvis i at våre naboland, Sverige og Danmark, allerede var i gang med et slikt opplegg, samt at det ville være interessant med en nordisk fellestillnærming og læring. Tanken var at dersom vi lente oss noe til svenskenes og danskenes erfaringer, kunne vi antakelig komme raskere og bedre i gang i Norge. Våre nærmeste naboers erfaringer etter 1 til 2 års drift, var positive. Deres konklusjon så langt var å utvide Cognitive Skills til flere anstalter. Et annet sterkt argument var at det på den tiden forgikk mange diskusjoner i etaten rundt Cognitive Skills. Ved å sette i gang et forprosjekt, signaliserte gruppen at de ville ha et kritisk blikk både på mulighetene og begrensningene i dette omdiskuterte opplegget. Denne typen opplegg ville også kunne passe bra inn i forhold til det som den gang ble omtalt som tjenestemannsrollen.

I oktober 1996 startet kriminalomsorgen forsøket med det kognitive ferdighetsprogrammet Ny Start i 4 fengsler og ett friomsorgskontor.

Ny Start er et undervisningskonsept som er utarbeidet i den canadiske kriminalomsorg, der programmet heter **The Reasoning and Rehabilitation Program**. Det har til formål å endre kriminelles måte å tenke og løse problemer på, slik at de skal velge ikke-kriminelle atferdsmønstre og måter å leve på.

Programmet bygger på en kognitiv psykologisk teori, som legger til grunn antagelsen om at det en lovovertræder tenker, hvordan han/hun tenker, hvordan han/hun oppfatter sin omverden, hvor godt han/hun forstår andre mennesker, hvilke verdier han/hun har, og hvordan han/hun søker å løse sine problemer, spiller en vesentlig rolle i hans/hennes måte å handle på.

Den grunnantagelsen blir bekreftet i forskning som viser at visse lovovertrædere ikke har lært eller tilegnet seg en rekke ferdigheter i samme grad som deres ikke-kriminelle medmennesker. Det kan skyldes forskjellige faktorer i vedkommendes utvikling, som for eksempel begrenset intellektuell stimulering, utrygge oppvekstvilkår og lignende.

Den kanadiske forskningen, som vi i stor grad holder oss til, har bl.a. vist at lovovertrædere ofte mangler selvkontroll, eller de er ikke i stand til å vurdere konsekvensene av handlingene sine. Straff, advarsler eller råd har ofte bare en minimal virkning på dem, fordi de ikke tenker over sine handlinger eller konsekvensene disse. Mange har aldri fått trent opp sin kritiske resonneringsevne, og de legger oftest skylden over på omstendigheter og andre mennesker.

³⁰ Prosjektet "Cognitive Skills i Norge" bygger på "Cognitive Skills Training Program" eller "The Reasoning and Rehabilitation Program". Et canadisk pedagogisk program utviklet av T3 Associates, Training and Consulting Inc.

Der er også tydelige tegn på at mange lovovertrедere ikke klarer å tenke i et sosialt perspektiv. Dvs. de skiller ikke mellom egne følelsesmessige tilstander, egne tanker og oppfattelser og andre menneskers tanker og følelser. Dette kan bl.a. føre til at de har store problemer med å inngå i samarbeide og problemløsning med andre mennesker.

En annen grunnantagelse i den kognitive teorien er at manglende kognitive ferdigheter, som ellers normalt læres i barndommen og i den tidlige ungdom, gjennom generell oppdragelse og sosialisering, kan læres senere i livet. Undervisningsprogrammet for de innsatte er derfor nettopp bygget opp for målrettet å trene disse ferdighetene.

Da programmet ble implementert i den norske kriminalomsorgen i oktober 1996 var programmanualene direkte oversatt fra engelsk til norsk av sekretærer og en tidligere engelsklærer på KRUS. Instruktørene opplevde den gang at det i tillegg var et behov for en "kulturbearbeiding" av stoffet. Arbeidet med kulturbearbeidingen bestod bl.a. i å endre innholdet i noen av eksemplene, slik at de skulle passe til den norske kulturen og til den norske fangepopulasjon.

Forandringsmodellen

Ny Start programmet er et strukturert kognitivt behandlingsprogram, som tar utgangspunkt i de manglende kognitive ferdigheter vi mennesker har på forskjellige områder. Det kan eksempelvis være vanskeligheter med problemløsning, selvkontroll og det å ta et sosialt perspektiv. Disse vanskelighetene kan bearbeides, slik at vi derigjennom kan lære nye ferdigheter. Mange innsatte utvikler og vedlikeholder sin kriminelle og asosiale livsstil, fordi de ikke ser sammenhengen mellom sin egen måte å tenke på og de problemsituasjoner som denne tankegangen setter dem i. Selv om sammenhengen blir forståelig for de innsatte, savner mange av dem kognitive ferdigheter for å løse mellommenneskelige problemsituasjoner.

Målet i programmet er derfor å fokusere på de generelle kognitive mangelferdighetene, tanker og atferd hos deltakerne, som i innbyrdes relasjon leder til eller er medvirkende til en fortsatt kriminell atferd. Ved at delta i programmet får deltakerne mulighet til å tilegne seg nye kognitive og atferdsmessige ferdigheter, som vil gjøre det mulig for dem å velge sosialt konstruktive løsninger i fremtiden.

Programmet inneholder instruksjoner og detaljerte planer for undervisning av unge og voksne i kognitive ferdigheter, som er viktige for at en tilstrekkelig sosial tilpasning skal kunne finne sted.

Programmanualene er basert på et betydelig forskningsmateriale, som indikerer at målgruppen ikke har fått utviklet mange av disse ferdighetene i tilstrekkelig grad, og at undervisning i kognitive ferdigheter er en viktig faktor i effektive korreksjonelle programmer.

Forskningen beskrives i artikkelen: *Time to Think; A Cognitive Model of Offender Rehabilitation and Delinquency Prevention* (Ross & Fabiano, 1985).

Artikkelen, *Time to Think*, beskriver forskningsgrunnlaget, de grunnleggende prinsippene og en begrepsmessig modell for kognitivt baserte rehabiliteringsopplegg for målgruppen.

Instruktørene bør ha en inngående forståelse av den kognitive modell og bør bruke denne modellen som begrepsmessig rettesnor i sin undervisning. Dersom formidlingen ikke er i overensstemmelse med programmets prinsipper, vil den selvsagt ikke være effektiv.

Leksjonene i Ny Start, som alle er presentert i manualen, er modifiserte utgaver av et antall teknikker, som forskningen viser vil være av særlig verdi for målgruppen. De fleste av teknikkene ble testet i praksis under et nøye overvåket eksperiment med betinget dømte høyrisiko innsatte i Ontario, Canada; *The Reasoning and Rehabilitation Project* (Ross, Fabiano & Diemer-Ewles, 1986, 1988) og er blitt implementert i prosjekter i forskjellige kriminalomsorgsrelaterte rammer i Canada, i institusjoner for lovovertredere i Venezuela og Spania (Ross, Fabiano & Garrido 1989), i programmer i Storbritannia og Skandinavia og i mange samfunnsmessige og institusjonelle programmer i USA.

Den siste versjonen av manualene inneholder en revidert utgave av *The Reasoning and Rehabilitation Program* (Ross & Fabiano, 1988, 1989). Det opprinnelige canadiske programmet er i Canada blitt endret i både innhold og metode for å sikre at det er optimalt tilpasset til bruk i et bredt spekter av institusjonelle og samfunnsmessige påvirkningsprogrammer. Endringene ble videre foretatt med henblikk på at utarbeide et kognitivt program som er forenlig med det store tilbudet av andre programmer som målgruppen kan delta i.

Hvem er programmet utviklet for?

Ny Starts forandringsmodell forsøker ikke å bevise hvilke kognitive mangler hos kriminelle som leder til hvilke typer av kriminalitet, ei heller på å rangere de forskjellige kognitive manglene innbyrdes.

Utgangspunktet i modellen er at deltakerne mangler kognitive ferdigheter på flere områder, og at programmet gjennom sin struktur og innhold gir deltakerne tenke- og atferdsmessige ferdigheter, som de kan bruke til en mer hensiktsmessig livsførsel i fremtiden.

Deltakerne i programmet har innbyrdes forskjellige kognitive mangelferdigheter, og i forskjellig grad. Men programmets bredde og generelle vinkling medvirker til at deltakerne får noen kognitive ferdigheter som skal gi dem en mulighet for ikke å falle tilbake til kriminalitet etter løslatelsen. Ny Start er således et program som primært

retter seg mot deltakernes manglende kognitive ferdigheter og ikke mot den kriminelle handling. Å arbeide med de kognitive mangelferdighetene, kan føre til at deltakerne er i stand til å vurdere egen situasjon og skape bedre forutsetninger for et liv uten kriminalitet.

Det har ikke vært knyttet direkte residivforskning til programmet i Norge. Man har derfor lent seg til utenlandske undersøkelser, hvor forholdene kulturmessig har vært sammenlignbare. Nedenstående er tatt fra den svenske søknaden om akkreditering av "Cognitive Skills"³¹.

Canadiske undersøkelser peker på en positiv effekt av programmet (Robinson, 1995). Omfanget av tilbakefall til kriminalitet er noe lavere enn for en tilsvarende kontrollgruppe, men forskjellen er ikke statistisk signifikant. Derimot ses en klar forskjell på residiv blant de som har gjennomført programmet, 42 % mot dem som falt fra 58 %. Det er også interessant at visse grupper har signifikant mindre residiv enn tilsvarende grupper i kontrollgruppen. Dette gjelder særlig for dem som har forholdsvis mange dommer (9 – 20), samt for dem som er dømt for vold.

I følge svensk forskning på dette området (BRÅ, rapport 2002:11. Att lära ut ett nytt sätt att tänke), er det visse grupper av programdeltagere, som etter gjennomføring har en mindre tendens til residiv. De deltakerne som tilhører gruppen "middelshøy risiko for residiv" (mellom 9 og 20 tidligere dommer), er den gruppen som tydeligst har vist en tendens til lavere residiv. En annen undergruppe, som har vist en tendens til lavere residiv, er voldsdømte menn.

I en annen svensk undersøkelse, som inneholdt intervjuer av 18 tidligere deltakere, vises det til at 6 deltagere hadde hatt stor nytte av programmet, 6 hadde hatt litt nytte av programmet, og 6 var skeptiske i forhold til programmets nytteverdi. Nesten alle, selv de som var skeptiske, hadde hatt en positiv opplevelse av samværet med programinstruktøren, i tillegg til de andre deltakerne. De som var skeptiske i forhold til programmet, var i gjennomsnitt eldre og hardere belastet enn dem som følte at de hadde hatt nytte av programmet.

Som nevnt over, er det ikke gjennomført noen residivundersøkelser etter innføringen av Ny Start programmet i Norge. Imidlertid gjennomførte KRUS, ved Trond Danielsen og Wilhelm Meek-Hansen, i 1997, en evaluering av oppstarts- og innføringsprosessen, i tillegg til den første driftsperioden. Alle de enheter som til da hadde iverksatt programmet, ble evaluert. Jeg vil ikke her gjengi hele rapporten³², men ta med de tilrådinger Danielsen og Meek-Hansen redegjør for.

³¹ Programmet Ny Start, kalles Cognitive Skills i Sverige.

³² For mer utfyllende informasjon om mandatet, evalueringen og dennes resultater, henvises til rapporten "Ny Start for norsk fengselsvesen?", KRUS nr 3/97.

I KRUS rapport 3/97 "Ny Start for norsk fengselsvesen?" kapittel 7 Tilråding, står det;

- 1) **Vi anbefaler at programmet bør fortsette og videreutvikles**, fordi det har hatt en positiv innvirkning på mange kursdeltakere, på kurslederne og i stor grad også på resten av fengselsinstitusjonen.
- 2) **Det bør utvikles mer organiserte samarbeidsformer for at kontaktbetjenter, avdelingsbetjenter, verksbetjenter, lærere, sosialkonsulenter etc. i større grad kan følge opp hver enkelt kursdeltaker.** Undersøkelsen viser at programmet fungerer som et relativt frittstående fragment i forhold til resten av institusjonen. Samarbeidet mellom kurslederne og andre ansattegrupper bærer preg av å være tilfeldig og sporadisk.
- 3) **Programmet bør i sterkere grad integreres i sonings- og fremtidsplanlegging og i Kontaktbetjentordningen**, fordi undersøkelsen viser at programmet i for liten grad er integrert i sonings og fremtidsplanlegging. Situasjonen i dag kan karakteriseres av at det mangler et helhetsperspektiv på dette arbeidet hvor programvirksomheten er en del av den enkeltes soningsplan for å kunne følge opp den innsatte på individuell basis.
- 4) **Programmet bør kombineres med andre metoder og tiltak i fengselsvesenet.** Undersøkelsen viser at mange av kursdeltakerne har problemer knyttet opp mot f.eks. rus og vold. Det er derfor svært viktig at disse også får andre tilbud etter at programmet er gjennomført. Eksempler på slike tilbud kan være rus- og voldsmestringsgrupper eller soning på anstalter som f.eks Leira eller Hassel.
- 5) **Det bør utvikles oppfølgingsprogram i anstalt og i friomsorgen**, fordi dersom den læringseffekten som kursdeltakerne har ervervet også skal få betydning ute i samfunnet, er det antakelig svært viktig at det utvikles og tilbys oppfølgingsprogram som varer frem til løslatelse, og at det i tillegg utvikles oppfølgingsprogrammer i regi av Kriminalomsorg i frihet.
- 6) **Det bør utvikles undervisningsopplegg som ivaretar ulike ansattegruppers behov for økt kompetanse relatert til programmet.** Kursledere og andre ansatte ga uttrykk for at de hadde behov for mer kunnskaper i relasjon til programmet. Kurslederne ga uttrykk for at de ønsket mer kunnskaper om generell gruppedynamikk, kognitiv psykologi/teori, utvelging og sammensetting av grupper og undervisningsmetodikk og menneskesyn. Andre ansatte ga uttrykk for at det var behov for en mer inngående skolering i programmet og at de ønsker et fordypningskurs. Det er spesielt viktig at kontaktbetjentene får øket kompetanse. Noen av opplæringstiltakene bør antakelig foregå sentralt (f.eks i regi av KRUS) for å sikre en nasjonal standard. For å sikre en lokal forankring er det antakelig hensiktsmessig at noe av opplæringen foregår regionalt og lokalt.

- 7) **For at programmet skal kunne fortsette og utvikles videre, må ledelsen i departementet og anstaltene legge de økonomiske og organisasjonsmessige forholdene til rette.** Vi har i denne rapporten hevdet at innføring og gjennomføring av denne type program som Ny Start representerer, krever en større grad av helhetstenkning. Det er et ledelsesansvar å organisere virksomheten på en slik måte at ulike trekk ved organisasjonen bidrar til måloppnåelse. Ved å satse på programvirksomhet må med andre ord organisasjonen tilpasses denne virksomheten.

Målet med programmet

Leksjonene i Ny Start er rettet mot de spesifikke mangelfullt utviklede kognitive ferdigheter som blir drøftet inngående i Time to Think: kognitiv problemløsning, konsekvenstenkning, middel/mål slutninger, forståelse for sosiale sammenhenger, kritisk tenkning, abstrakt tenkning, kreativ tenkning og verdibegreper. Manglende ferdigheter på disse områdene utgjør en alvorlig personlig funksjonshemming som setter individet i fare for å utvikle en antisosial livsstil.

Kognitiv trening fokuserer på å modifisere impulsiv, egosentrisk, ulogisk og rigid tenkning hos lovbrøyttere og på å lære dem å stoppe og tenke før de handler, å vurdere konsekvensene av sine handlinger, å se for seg alternative måter å reagere på når de møter problemer i forhold til andre, og til å tenke på virkningen deres oppførsel har på andre mennesker (inkludert deres ofre).

I stedet for at betrakte lovovertræderes antisosiale atferd som en avspeiling eller resultat av en antatt underliggende psykopatologisk tilstand, er Ny Start programmet og den kognitive treningen basert på to forutsetninger:

- lovbrøyttere har en tendens til å ha en mangelfullt utviklet sosial profil - de mangler verdier, holdninger, logisk tankegang og sosiale ferdigheter som er nødvendige for en vellykket sosial funksjonsevne, og:
- slike ferdigheter kan læres

Hensikten med det kognitive ferdighetsprogrammet er å fremme lovbrøytternes kognitive utvikling og å lære dem spesifikke kognitive ferdigheter. Hensikten er ikke å få til en grunnleggende personlighetsforandring. Dette dreier seg ikke om psykoterapi som direkte tar for seg lovbrøytternes personlige emosjonelle problem. Kognitiv trening viser seg imidlertid å være terapeutisk på den måten at den forbedrer den sosiale tilpasningen og evnen til å skape og opprettholde positive relasjoner mellom mennesker. Den er ment å gi lovbrøytteren ferdigheter som vil gjøre ham i stand til å takle personlige problemer, dvs ferdigheter som i utgangspunktet vil hjelpe ham å unngå slike problemer. Det er et fundamentalt utgangspunkt for den kognitive modellen at den beste tilnærmingen til behandling av lovbrøyttere er knyttet til læring - en direkte og systematisk innlæring av de

ferdigheter som er nødvendig for å leve på en mer hensiktsmessig måte (jfr. Carkhuff, 1972, Egan, 1987).

Vår vektlegging av de kognitive sider av lovbrysterens personlighet, betyr ikke at vi mener at hans følelser er uvesentlige. Kognitive ferdigheter kan hjelpe lovbrysteren å takle sine følelser mer effektivt. Sterke følelser (spesielt sinne) kan i betydelig grad forstyrre en persons evne til å bruke sine kognitive evner. Vi har derfor tatt med en studiemodul, "Mestring av følelser", der deltakerne lærer å takle sinne og andre følelser. Vi oppfordrer instruktørene til å oppmuntre deltakerne til å øve på de ferdighetene som de arbeider med i leksjonene så mye og ofte som mulig utenfor gruppa, spesielt i provoserende situasjoner. Dessuten er aktivitetene som gruppemedlemmene deltar i når de øver på ferdighetene under gjennomgåelsen av leksjonene, ment å være så pass intense at de faktisk får en god del praktisk øvelse når de reagerer følelsesmessig der og da.

Det forhold at vi i undervisningsleksjonene ofte arbeider med øvelser som tar opp ulike måter å tenke og resonnerer på, betyr ikke at dette programmet dreier seg om filosofiske diskusjoner omkring abstrakte temaer. De fleste av øvelsene fokuserer på praktiske oppgaver som vi kjenner igjen fra hverdagen og har som siktemål å lære deltakerne å mestre grunnleggende problemer og konflikter og å håndtere mellommenneskelige relasjoner. I tillegg skal opplegget også påvirke deltakernes begrensede og konkrete måte å tenke på. Vi vil lære dem å utvikle evnen til å kunne tenke abstrakt og til å oppfatte verden som noe mer enn det de kan observere i den umiddelbare konkrete og egosentriske nærhet. Derfor vil mange av samlingene konsentrere seg om prinsipper og verdier knyttet til sosiale relasjoner og samhandlinger mellom mennesker. Det er imidlertid ikke innholdet eller temaene i disse diskusjonene som er det viktigste; det er tenkningen, det logiske resonnementet og perspektivet som blir presentert som er de sentrale elementene i leksjonene. Instruktørene må alltid fokusere skarpt på de spesifikke kognitive funksjonene som hver enkelt leksjon tar opp og må legge vekt på å forhindre at leksjonene "sklir ut" og utvikler seg til å bli stimulerende samtaler omkring "interessante" temaer.

Håndboka gir klare retningslinjer for å drive kognitiv trening og presenterer detaljerte forslag for hvordan hver leksjon skal presenteres for deltakerne. Detaljerte instruksjoner blir imidlertid bare gitt for å hjelpe instruktørene å forstå hva som forventes av opplegget. Det er ikke meningen at disse anvisningene skal føles som en tvangstrøye eller at de skal følges ord for ord. Det er tvert imot nødvendig at instruktørene justerer opplegget og eksemplene slik at de passer til profilen hos gruppa de arbeider med. En slik tilpasning må imidlertid gjøres innenfor de rammer som modellen gir og med utgangspunkt i den målsettingen og framgangsmåten som er gitt for hver enkelt leksjon.

Modulene

I innledningen til hver modul og hver leksjon angis de spesifikke kognitive ferdighetene som leksjonen tar opp. Det er en betydelig overlapping mellom modulene og leksjonene på den måten at det som er den primære kognitive ferdigheten som skal innlæres i en leksjon kan være den sekundære i en annen. Denne overlappingen er gjort med hensikt. Vi tror at repetisjon og øvelse er viktige deler av en innlæringsprosess og at overlæring kan gjøre det lettere å overføre ferdigheter til andre situasjoner. Selv om vi repeterer, er det også slik at den sammenhengen elementene opptrer i, varierer fra gang til gang. Dette gjør det lettere for deltakerne å kunne bruke de tillærte ferdighetene i ulike situasjoner.

Det er også viktig å huske at kognitive ferdigheter er innbyrdes forbundet og at det er viktig at deltakerne lærer dem som delferdigheter i større kognitive strukturer.

- **Modul 1. Problemløsning:**

Målet er å hjelpe deltakerne med å identifisere et problem, å forstå viktigheten av verbal og non verbal kommunikasjon, samt å tenke over alternative løsninger og disses konsekvenser. De forskjellige komponentene i problemløsningsmodulen bygger opp en formel for hvordan deltakerne kan løse problemer på en effektiv og konstruktiv måte. I modulen inngår også det første trinnet for deltakerne til å omsette problemløsning i praksis og bruke problemformuleringer til løsning av egne problemer. Her defineres hva et problem er, hvordan man finner alternative løsninger på problemet, samt konsekvensene av disse. Man lærer å skille mellom fakta og personlige oppfatninger, samt å innhente informasjon, for bedre å være i stand til å ta stilling til et problem som har oppstått eller er i ferd med å oppstå. Det arbeides også med verbal og nonverbal kommunikasjon.

- **Modul 2. Kreativ tenkning**

Modulen tar utgangspunkt i Edward de Bonos³³ tenkeverktøy, Cort 1³⁴. Modulen skaper et bredere synsfelt eller perspektiv hos deltakerne, hvilket motvirker egosentrisitet. De Bonos tenkeverktøy øker likeledes deltakernes forståelse for andre menneskers synspunkter og for hvordan andre mennesker handler i forskjellige situasjoner. Oppgaven er å trene opp hjernen til å tenke kreativt og bruke sin fantasi, for at unngå enkle og impulsive løsninger, som ofte leder til problemer. Modulen består av ti leksjoner, der man bruker sju såkalte verktøy, og 3 kombinasjonsverktøy, for å bli

³³ Edward de Bono er ansett av mange som en av de ledende i verden innenfor feltet ”kreativ tenkning” og i undervisning i tenkning som en ferdighet. Han er opphavsmannen bak det som kalles ”lateral tenkning”, som tar for seg kreativitet som et mønsterdannende system som gir informasjonen muligheten til å organisere seg selv på en forutbestemt måte. (<http://www.edwdebono.com>)

³⁴ Cort1 består av 10 ”tenke leksjoner” eller ”tenke verktøy”. Cort 1 benyttes i Ny Start, og er det første av 6 CORT kurs som alle består av 10 leksjoner.

oppmerksom på så mange faktorer som mulig, samt lære å ta hensyn til konsekvenser og følger før man treffer en beslutning.

- **Modul 3. Sosiale ferdigheter**

I denne modulen trenes deltakerne i mellommenneskelige sammenhenger, slik at de kan oppføre seg på en sosialt akseptert måte. En av målene i modulen er at få deltakeren til å se og forstå hvordan andre mennesker oppfatter deres atferd i sosiale sammenhenger. Deltagerne trenes i å bli bevisst sosiale aspekter og relasjoner i tilværelsen, og gjennom øket sosial kompetanse bli i stand til å klare seg i sosiale sammenhenger på en måte som leder til færre problemer. Det fins mange tilnæringsmåter for å trene sosiale ferdigheter, men den tilnærmingen vi har valgt å bruke i dette opplegget, er en modifisert utgave av Goldsteins Strukturert læringsterapi (SLT). SLT er blitt brukt i mange ulike sammenhenger med en like uensartet sammensetning av klienter, deriblant antisosiale personer.

- **Modul 4. Forsterkning av verdier**

Verdimodulen tar utgangspunkt i situasjoner som ligger i programmets manual, der de involverte personer settes i et dilemma. Deltakerne utfordres i å se på sine egne verdier, og hvordan disse harmonerer med deres egen atferd. Ofte er det et gap mellom de verdiene deltakerne uttaler og de verdiene som kommer til uttrykk i deres atferd. Denne dissonans utfordres for å skape egenrefleksjon hos den enkelte deltaker. Empati og sosial perspektiv taking er to viktige deler i modulen. I sinnemestringsmodulen ser man på hvordan mennesker tenker forskjellig og har forskjellige verdier eller begrunnelser for sine verdier. Videre trenes deltakerne i denne modulen, gjennom aktiv lytting, diskusjoner og det å ha et åpent sinn, i å lære å akseptere andre mennesker og deres synspunkter eller oppfatninger.

- **Modul 5. Kontroll av følelser(Sinnemestring)**

Denne modulen fokuserer først og fremst på sinne. For at deltakerne skal kunne få fullt utbytte av å kunne anvende de øvrige moduler i programmet, skal de lære å kunne håndtere sinne på en hensiktsmessig måte. Deltakerne trenes i å bli bevisst hva som utløser deres eget sinne, samt de kroppssignaler som er forbundet med dette. Det arbeides med teknikker for å minske sinnet. Ved å lære å kontrollere sitt sinne, kan deltakerne unngå å komme i situasjoner der den manglende kontroll av sinne kan føre til uoverskuelige negative konsekvenser. Denne modulen omhandler hvorledes det føles når vi begynner å få et problem ("indre" og "ytre signaler"), hva det er som gjør oss opprørte og hvordan disse følelsene utløses. Ut fra dette gjennomgås en rekke forskjellige teknikker, som kan gjøre en i stand til at håndtere sterke følelser. I denne modulen får deltakerne også utlevert en "humør-dagbok", der de skal føre kontroll med de situasjoner som utløser opprørthet eller sinne.

- **Modul 6. Forhandlinger**

Denne modulen er nært beslektet med sosiale ferdigheter, men med en viktig forskjell. I denne modulen tar programmet utgangspunkt i at 2 personer befinner seg i en konflikt. Denne konflikten skal løses på en måte der de skal søke å oppnå et kompromiss, hvor begge parter kan gå fra konflikten med en følelse av at de har oppnådd noe. En såkalt vinn/vinn situasjon. Konflikten skal løses ved gjensidig respekt for hverandres synspunkter. Denne måten å løse konflikter på, står i direkte motsetningsforhold til mange av deltakernes tradisjonelle måte å løse konflikter på. I denne modulen kommer deltakerne til å lære å kunne akseptere et kompromiss i en forhandlingssituasjon. De lærer å unngå konflikter ved å gi og ta i det daglige, samt å finne alternativer ved å analysere konsekvensene av valgene i en situasjon.

- **Modul 7. Kritisk tenkning**

I denne modulen arbeides det med at gi deltakerne redskaper for å oppnå evnen til å være rasjonelle og logiske i sin tankegang. De trenes i kontinuerlig å utfordre sine egne og andres hensikter uten på forhånd å ha foretatt en analyse av situasjonen. Deltagerne trenes i å tenke grundig, logisk og rasjonelt. Oppgaven er å påvise hvordan vi ved å være åpne og stille spørsmål, samt ved å være aktivt lyttende, lettere kan vurdere egne og andres ideer, holdninger og handlinger. Gjennom bruk av disse teknikkene, blir vi bedre til å bedømme troverdigheten i den informasjonen vi mottar.

Programmets verdigrunnlag

Ny Start programmet bygger på respekt for det enkelte individ og vedkommendes nåværende og fremtidige situasjon. Det bør og skal gjøres etiske overveielser når man vil undervise med henblikk på atferdsendring, idet man bør spørre seg selv om hvilken atferd som er den ”riktige” (hensiktsmessige) og hvilken er den ”gale” (uhensiktsmessige). Videre skal man spørre og gjøre opp med seg selv i forhold til ”for hvem de innsatte skal endre sin atferd”.

Ny Start programmet tar høyde for etikken i disse spørsmålene, idet programinstruktørens fremste oppgave består i å avdekke den enkelte deltakers behov, situasjon og kognitive funksjoner slik at undervisningen kan tilrettelegges ut fra verdigrunnlaget om ”respekt for det enkelte individ og vedkommendes aktuelle og fremtidige situasjon”.

Mennesker med velutviklede evner til erkjennelse og selvvinnsikt vil søke hjelp når behovet oppstår. Ny Start programmets målgruppe har liten erkjennelse og selvvinnsikt, og søker derfor ikke den hjelpen som han/hun måtte ha behov for. Ny Start programmets klare målsetning er at gi mennesker de nødvendige tenkeferdighetene for å kunne opprettholde en hensiktsmessig livsførsel og selv håndtere de situasjoner som måtte oppstå i hverdagen. Ofte kan den umiddelbare tanken være at ”disse mennesker skal bare lære å oppføre seg ordentlig, så vil det gå dem så meget bedre her i livet”. Men når man får et innblikk i deltakernes kognitive profil, vil nettopp respekten for det enkelte individ være alfa og omega i en atferdsendringsprosess. Overveielsene bør gå på

at det er deltakeren som står for levering av undervisningsmaterialet, og at det er programinstruktøren som tar utgangspunkt i eleven og hans eller hennes liv. Kritikere av Ny Start programmet vil kunne hevde at trening av kognitive ferdigheter er rendyrket behaviorisme, der det handler om at få den enkelte kriminelle tilpasset det *normale samfunn*, og det bare for samfunnets skyld! Det ville sannsynligvis være greit å *korrigere en gruppe innsatte* utelukkende ved hjelp av straff og belønning. Det er likevel vår holdning at dette ikke ville ha noen langtidsvirkning, idet effekten ville utebli når straffegjennomføringen var over.

I Ny Start programmet arbeides det målrettet med å styrke deltagerens ressurser og ”verktøy” på områder der deltageren selv kan handle. Vi er overbeviste om at mange av deltagerne har hatt mangelfulle sosiale, økonomiske og familiære vilkår i sine liv, og at mange av dem har opphopet sterke negative følelser inne i seg. Målet er derfor ikke å plassere all skyld på den enkelte, men å gi dem innsikt i og muligheten til erkjennelsen av at den måten de selv håndterer og reagerer på i forskjellige situasjoner i sine liv, har en stor betydning for hvordan deres videre fremtid og muligheter vil komme til å utforme seg.

Forståelse av de valgte metodene

- Det arbeides ut fra de konstruktivistiske og systemiske teorier og metoder, der utgangspunktet vil være;
- Man konstruerer selv sin egen virkelighet. Imidlertid er ikke alle virkeligheter like hensiktsmessige.
- Dersom det man lærer ikke passer inn i ens egen virkelighet, oppstår det motstand.
- Allting er forbundet med allting (systemisk teori).
- Hvis man endrer atferd, vil den omkringliggende verden respondere med endrede atferd

Etikk i forhold til den valgte målgruppen

De erfaringer som er gjort med programmet i Norge er pr i dag lite forsket på, men resultater fra utlandet viser at metodene fungerer etter hensikten i forhold til målgruppen (BRÅ). Deltakerne som deltar i Ny Start programmet, har meget dårlige erfaringer og opplevelser med lærere og tidligere skolegang. Det ville være direkte bortkastet tid å forsøke å levere den type kateterundervisning som de kjenner fra tidligere. Metodene tar høyde for den enkelte deltaker og vedkommendes evner og kognitive funksjoner, og yter derved den respekt som det enkelte menneske har krav på. Undervisningen og metodene fokuserer på deltakerne og deres aktuelle og fremtidige livssituasjon, og instruktøren spiller i *denne* sammenheng en underordnet rolle.

Programinstruktørene som underviser i Ny Start programmet, er opplært som beskrevet nedenfor og det er derfor absolutt nødvendig å gjøre seg overveielser om den enkelte innsattes mentale tilstand forut for deltakelse i programmet. Da programinstruktørene ikke er utdannet psykologer eller terapeuter, er det av ytterste viktighet at de erkjenner sine egne begrensninger og henviser deltakere, hvis mentale og psykiske tilstand de kan være i tvil om, til annen behandling.

Deltakelse i programmet

All deltagelse i programmet er frivillig. Det finnes imidlertid et sett med regler som skal følges, når man først er tatt med som deltaker. I første leksjon underskrives en gjensidig kontrakt mellom programinstruktøren og hver enkelt deltaker.

Som tidligere nevnt er Ny Start programmet et generelt kriminalitetsforebyggende program og har således ikke som mål å rette seg mot spesifikke typer av kriminalitet. Programmet har vist seg effektivt ovenfor residivister med en gjentagende kriminell livsstil og en antisosial atferd.

Selv om det ikke er en forutsetning for deltagelse i programmet at klienten har manglende kognitive ferdigheter på samtlige områder, kan kjennetegn i forhold til kognitiv profil for målgruppen se ut som følge;

- Angående selvkontroll, er de ofte impulsive og ureflekterte i forhold til handlinger.
- Angående kognitive funksjoner, har de problemer med abstrakt tenkning og eksternaliserer ofte skyld. De er øyeblikksorienterte og handler impulsivt og i det umiddelbare.
- Angående mellommenneskelig problemløsning, har de ofte mangler vedrørende problemerkjenning og konsekvenstenkning. De fokuserer som oftest bare på de kortsiktige konsekvensene og unnlater å ta stilling til de langsiktige. De har problemer med alternativ tenkning, hvilket kan knyttes sammen med deres impulsivitet og manglende refleksjon over egne handlinger.
- Angående å innta et sosialt perspektiv, er det kjennetegnende for målgruppen at de har en øket tendens til egosentrisk atferd. De har også en tendens til, i følelsesrelaterte situasjoner, å ha vanskeligheter med å gi uttrykk for empati. De kan i sosiale sammenhenger ha en utpreget tendens til å utvise en dominerende atferd i relasjon til sine omgivelser.
- Angående verdier, har målgruppen en tendens til at handle i uoverensstemmelse med egne verdier. Problemene oppstår ofte i forbindelse med middel/mål tenkning.
- Angående kritisk tenkning, begår målgruppen ofte tenkemessige feilantagelser. De er ofte lette å lede, og kan ofte bli ofre for propaganda og overtalelser.

Behovet for oppfølging

Det kognitive opplæringsprogrammet (Ny Start) ble lansert i det kanadiske fengselsvesenet i 1988 og i det norske kriminalomsorgen i 1996. Etter hvert har både Ny Start instruktører, kontaktbetjener og andre tilsatte som har med den innsatte å gjøre, gitt uttrykk for behovet for oppfølgingsleksjoner for å videreutvikle de ferdighetene programdeltakerne har tilegnet seg i den hensikt å hjelpe dem med å holde atferdsendringene sine ved like.

Studier fra Canada viser at en fortsatt bruk av kognitive ferdigheter er avhengig av en rekke faktorer i forlengelsen av den første opplæringen. (Fabiano, 1991):

”Det var også klart for oss at det å ha lært kognitive ferdigheter ikke er noen garanti for at lovbrøtere eller potensielle lovbrøtere ville bruke disse ferdighetene i dagliglivet. Kognitive ferdigheter vil kunne utvide deres horisont og øke mulighetene for suksess, men det er andre forhold som vil være avgjørende for om de vil bruke de kognitive ferdighetene de har lært eller ikke: motivasjon, selvbilde, ønsker og behov, hva de føler, deres muligheter og den livssituasjonen de befinner seg i.” (Fabiano, 1991).

I november 1994 offentliggjorde Forsknings- og utviklingsavdelingen i det kanadiske fengselsvesenet en undersøkelse av det kognitive opplæringsprogrammet. Undersøkelsen tar for seg løslatte kursdeltakere hvor 42 av dem ikke har begått nye lovbrudd mens 40 av dem er residivister. Generelt viser det seg at residivistene uttaler at de hadde hatt mindre utbytte av programmet enn de deltakerne som har greid seg uten nye lovbrudd. Det viser seg imidlertid også at 96,9% av residivistene mener at et oppfølgingskurs vil kunne være nyttig og at 97,1 % av dem ville benytte seg av et slikt tilbud hvis de fikk det.

Det er blitt populært å si at det kognitive opplæringsprogrammet gir deltakerne ferdigheter som fungerer som en slags vaksine mot kriminell atferd, men det kan samtidig sies at det viser seg at deltakerne, på samme måte som det er tilfellet med medisinske vaksiner, trenger et påfyll - her i form av oppfølgingsleksjoner - på et senere tidspunkt.

Det er utviklet et oppfølgingsprogram etter samme tankegang som det kognitive programmet og Time to Think. A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation (Ross og Fabiano, 1985). Innholdet og omfanget av modulene er blitt laget med referanse til «self management»-teknikker omtalt i kapittel 9 i Time to Think og til boka Helping People Change av Kanfer & Goldstein.

Opplæring av instruktører

For å kunne oppnå en større reduksjon av tilbakefall hos lovbrøyttere, har programutviklerne hatt som utgangspunkt under utarbeidelsen av programmets håndbøker at opplegget må kunne formidles, ikke bare av høyt kvalifiserte spesialister, men også av annet personale. Det fins ikke nok psykologer, sosionomer eller spesialister i norske anstalter til å drive programmer, når meningen er å nå fram til mange lovbrøyttere, for å oppnå rehabilitering. Derfor er teknikkene som brukes i dette opplegget omhyggelig utformet slik at de kan anvendes av personale i første linje - de med den daglige kontakten med de innsatte eller klientene, dvs fengselsbetjentene.

Ny Start instruktørene gjennomfører en grunnleggende opplæring. Grunnopplæringen er på til sammen 2 uker, dvs 10 arbeidsdager. Ved siden av å gjennomgå manualer, er undervisningsformen forelesning, øvelser, gruppearbeid, øvelser med bruk av video. Deltakerne skal i tillegg forberede og simulere gjennomføringer av leksjoner. Gjennom hele opplæringsperioden får programinstruktørene metodeveiledning og tilbakemeldinger på sitt arbeid.

Etter grunnopplæringen skal Ny Start instruktørene gjennomføre minst to godkjente programomganger innefor de neste 18 måneder for å bli lisensiert. Med godkjente programomganger menes her at det har vært gjort videoopptak av samtlige leksjoner, og at instruktøren har fått løpende veiledning i begge kursperiodene lokalt. Der det kjøres med to instruktører, noe som er anbefalt, skal instruktøren ha gjennomført hver eneste leksjon minst en gang.

Instruktører som oppfyller kravene i forhold til det som er beskrevet ovenfor, kan melde seg på Ny Start Lisensieringskurs som avholdes på KRUS. I forkant av dette kurset, skal instruktørene sende fem utvalgte videoopptak med evalueringsskjema fra sine leksjoner til KRUS for gjennomgang og evaluering av en seniorinstruktør. Lisensieringskurset har en varighet på tre dager. Ved siden av å tilføre instruktørene ny kunnskap om Ny start, gjennomføre tester, demonstrere fremleggelser, samt å ha en erfaringsutveksling med de andre deltakerne, er målet for kurset å godkjenne og lisensiere instruktører.

I manualene står det et eget avsnitt om hvilke viktige personlige egenskaper og evner som bør kreves av gruppelederne i Ny Start programmet. De viktige personlige egenskapene og evnene for gruppeledere som er skissert i manualene, er som følger:

- Språklig uttrykksevne over middels.
- Evne til å etablere og opprettholde en positiv og medfølende kontakt med lovbrøytterne, samtidig som denne kontakten ikke oppnås på bekostning av de regler, retningslinjer og målsetting som ligger til grunn for arbeidet, enten det foregår i eller utenfor anstalt.

- Følsomhet for gruppedynamikk og evne til å stimulere gruppene og framkalle interesse og et høyt aktivitetsnivå samtidig som den nødvendige disiplinen i gruppene opprettholdes.
- Evne til å ta en konfrontasjon med gruppedeltakerne uten å virke fordømmende eller nedlatende.
- Over gjennomsnitts evne til å mestre mellommenneskelige forhold, spesielt de sosiale og kognitive ferdighetene og evnene vi ønsker at kursdeltakerne skal tilegne seg:
 - evne til å føle og vise empati (innlevelse/medfølelse) (som motstykke til egosentrisitet)
 - evne til effektiv problemløsning
 - godt utviklede verdibegreper
 - rasjonell og logisk tankegang
 - åpenhet for nye ideer (som motstykke til rigiditet)
 - Gode resultater med å lede grupper av svakt motiverte personer som har fungert passivt, aggressivt, fiendtlig eller kritisk.
 - Ydmykhet og en bevisst vilje til å vurdere synspunkter (både hos deltakerne og kursforfatterne) som ikke alltid er sammenfallende med hans egne.
 - Entusiasme.
 - Grundig forståelse av den kognitive modellen.

Selv om vi synes kravene er satt noe høyt, er det likevel svært viktig å tilstrebe å velge riktige personer som gruppeledere og instruktører. I den seneste reviderte utgaven av Ny Starts håndbøker, finnes det et eget intervjukjema som skal brukes i forbindelse med utvelgelsen av instruktører. Dette er nytt i Norge, og instruktører har tidligere vært plukket ut mer på ”slump”. Det har i noen tid vært diskutert om det skal settes som et minste krav til Ny Start instruktører å ha gjennomført, eller gjennomføre, grunnleggende opplæring i de kognitive teorier og motivasjonell intervjuing (MI).

Brotts-Brytet

- Et kriminalitetsforebyggende program.

Brotts-Brytet kom i sin første versjon i 1994. Brotts-Brytet er et generelt kriminalitetsforebyggende program, det vil si at programmet kan anvendes uavhengig av lovbruddets art. Det drives vanligvis som gruppeprogram, men kan også gjennomføres individuelt. Brotts-Brytet er utviklet for den svenske kriminalomsorgen av Lena Sandèn, for tiden ansatt ved Kriminalvårdsstyrelsens regionkontor i Härnösand. Programmet startet som et friomsorgsprogram, men i dag brukes det like mye i fengslene som i friomsorgen.

Siden 1994 har programmet vært inne i en utviklingsprosess som har ledet til enkelte omarbeidelser av programmateriale. I utviklingsarbeidet er det tatt hensyn til erfaringer fra praktisk klientarbeid og fra aktuell forskning ("What works"). Dette har medført en forsterkning av programmets kognitive innretning samtidig som Brotts-brytets opprinnelige kjerne, struktur og innhold er opprettholdt. Kjennetegnene har vært – og kommer fortsatt til å være – den betydelige fleksibilitet som er innbygd i programmet og som gjør det mulig å matche innhold og metode med klientenes/ domfeltes behov, risikoprofiler og innlæringsmåte.

I løpet av siste del av 90-tallet kom den transatlantiske og anglosaxiske forskning som har fått samlebetegnelsen "What Works", sterkt i fokus. Resultatene som er presentert fra denne forskningen har økt tiltroen til mulighetene for å motivere, påvirke og behandle mennesker med lovbruddsproblematikk. "What Works"-forskningen har bevist at positive effekter er mulig og har angitt retningslinjer for hvordan, og med hvilke metoder, endringsarbeid skal drives for å bli virkningsfullt. Dette er bakgrunnen for at svensk kriminalomsorg startet prosjektet "Nationella Program" hvor Brotts-Brytet er ett av programmene som prosjektet omfatter. Målet er å støtte utviklingen og levedyktigheten til kriminalitets- og misbruksrelaterte program som baserer seg på teorier og metoder som har vist seg å være effektive. I 2003 etablerte svensk kriminalomsorg sitt akkrediteringssystem for godkjenning av programmer. Hittil er Cognitive Skills (Ny start), BSF (Beteende-Samtal-Förening), Våga välja (RIF, Rusprogram i fengsel) og Brotts-brytet godkjent av det svenske akkrediteringspanelet.

Teoriene bak programmet

Metode- og innholdsmessig sett har den kognitive teoridannelsen hatt betydelig innflytelse på utformingen. Kognitiv psykologi fokuserer på menneskets kognitive strukturer og prosesser, dvs. hvordan vi oppfatter, bearbeider, tolker, lagrer og gjenkaller informasjon fra så vel verdenen utenfor som vårt eget indre. Kognitiv

psykologi fokuserer ikke bare på strukturene og prosessene, men også på sammenhengen mellom kognitive prosesser, følelser og atferd.

Den kognitive metoden som er strukturert og direktiv, går ut på å utvikle tankegangen slik at følelsesmessige og atferdsmessige forandringer kan oppnås. I Brootts-Brytet kommer dette til uttrykk gjennom fokuseringen på dysfunksjonelle holdninger, tankemønster og atferd, samt i samtalemotodikken som er sterkt farget av den Sokratiske teknikken og endringsfokusert samtale. Man kan også merke at programmet er påvirket av dynamisk/systemteoretisk psykologi og moderne addiktologi. Når man sammenfatter dette kan man si at Brootts-Brytet er utformet fra et bio-psykososialt helhetssyn på menneskelig problematikk og utvikling.

Kjennetegn for de metodiske prinsippene og rammen for Brootts-Brytet:

- Struktur
- Flexibilitet
- Lydhørhet/aktiv lytting
- Innlevelse og empati
- Tydelig målformulering
- Kartlegge behov, problemer og individuelle ressurser
- Formidle kunnskap
- Samarbeid klient – programinstruktør – gruppe
- Fokus på alternativer og løsninger
- Optimistisk realisme
- Respekt for individet og individuelle løsninger
- Formidle håp

Programmet Brootts-Brytet

Programmet kan tilpasses klientenes varierende behov. Opplegget er pedagogisk med tydelige innslag av kognitiv metodikk. Brootts-Brytets flexibilitet gjør det mulig å arbeide med programmet både individuelt og i gruppe. Man kan tilpasse programlengde og dybde til deltakernes behov og praktiske forutsetninger. Programmet kan anvendes ved ulike typer lovbrudd og i arbeid med ulike klientkategorier.

Flexibiliteten innebærer bl.a. at programmets lengde kan variere fra minimumsversjon på 24 timer til maksimum 80 timer. De fleste følger en standardversjon på 40 timer hvor det inngår en rekke obligatoriske tema. Hver samling følger en fastlagt struktur, og innenfor denne strukturen er det rom for varierte oppgaver og arbeidsmåter slik at leksjonene best mulig kan tilpasses deltakernes forutsetninger og behov.

Programmet tar utgangspunkt i deltakernes kriminalitet og har som mål å gi dem ny kunnskap, innsikt og/eller endret atferd for å hindre til tilbakefall til ny kriminalitet.

Arbeidsmetodene veksler mellom kunnskapsformidling ("guided learning"), selvrefleksjon, rollespill, temasamtaler, arbeidsoppgaver og ulike øvelser.

For å oppnå målene jobbes det med:

- Individuelt formulerte mål
- Årsaker til lovbrudd
- Deltakerens og nettverkets verdier når det gjelder kriminalitet og livsstil
- De negative konsekvensene lovbrudd medfører i eget og andres liv
- Alternativer til lovbrudd
- Deltakerens forståelse for de som blir offer for lovbrudd og for de skadevirkningene lovbruddene fører med seg for samfunnet som helhet
- Kartlegging og bearbeiding av tanke- følelses- og atferdsmønster knyttet til lovbruddsproblematikk
- Analyse av problemsituasjoner og hvordan disse kan håndteres
- Å finne alternative synsvinkler, holdninger og atferd
- Formidle kunnskap og verktøy som øker sjansen for å kunne leve lovlydig
- Kommunikasjon
- Følelsesmessige relasjoner og emosjonell kompetanse
- Individuelle risikosituasjoner , tilbakefallsmønstre og hvordan de kan håndteres.

Målgruppen for programmet er innsatte i fengsel og klienter i fromsorgen. Programmet retter seg ikke mot noen spesiell type lovbrudd eller klientkategori og egner seg derfor både for menn og kvinner. Blandede grupper anbefales ikke.

Målsettingen for den enkelte deltageren skal formuleres med utgangspunkt i den enkeltes behov og forutsetninger. Deltakeren må ha erkjent sitt lovbrudd for å kunne delta i dette programmet. Dessuten forutsettes det en viss grad av motivasjon og vilje til forandring. Klienter som befinner seg i "føroverveielsesfasen", slik som den beskrives i Prochaska og DiClementes endringshjul, er ikke egnet for programmet.

Andre kriterier som diskvalifiserer programdeltakelse er :

- aktiv eller latent psykisk sykdom
- aktivt misbruk av rusmidler
- fornekte all befatning med kriminalitet/delaktighet i lovbrudd

Programmet bør rettes mot klienter/innsatte som har middels eller høy risiko for tilbakefall.

Programinstruktørene skal ha spesielt tilrettelagt utdanning i Brott-brytet. Utdanningen omfatter grunnutdanning på 10 dager, samt minimum tre oppfølgingskurs à 2-3 dager. Det er svært viktig at programinstruktørene får metodeveiledning. Prosessveiledning er absolutt ønskelig, men ikke obligatorisk. Videre er det viktig at instruktørene får

programstøttende utdanning/kurs av ulike slag, slik som endringsfokuset samtale (MI), formidling og kommunikasjon, kognitiv tilnærming m.m.

Programinstruktører som har gjennomført to godkjente programomganger og som har deltatt i samtlige obligatoriske utdanningstrinn, vil bli sertifisert. Ut fra et kvalitetssikringssynspunkt er utdanning og sertifisering et viktig moment fordi programinstruktørens kompetanse, engasjement og evne til å formidle programmet til klientene/innsatte er av sentral betydning for hvilken effekt programmet vil ha. Siden 2001 har 101 personer fått opplæring i programmet i Norge hvorav 4t har oppnådd sertifisering. (pr. 01.12.06). Programmet drives i dag i ti friomsorgsenheter, en overgangsbolig og syv fengsler.

Forutsetninger for programvirksomhet

Foruten kvalifiserte programinstruktører er det flere andre nødvendige forutsetninger som må oppfylles for å kunne nå et optimalt resultat. Uten et godt implementeringsarbeid, fortløpende støtte og regelmessig planlegging og oppfølging innen region og enhet, kan man ikke regne med at verken Brottts-Brytet eller andre lovbruddsrelaterte program skal kunne utgjøre de effektive redskap for endringsarbeid som de er ment å være. Dette krever bl.a.:

- velfungerende ytre rammer hvor organisasjon, arbeidsvilkår og regelverk fungerer tilfredsstillende, jfr. rundskriv "Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen" av 8. november 2002.
- helhjertet støtte fra ledere på alle nivå
- aksept og forståelse fra øvrig personale
- egen genuin interesse og engasjement

For å oppnå dette er det viktig at programansvaret er forankret på ledernivå, at det utarbeides planer for virksomheten, at kunnskap og informasjon tilføres alle nivå/deler av organisasjonen. Dette er avgjørende momenter i etableringen av et støttende programmiljø.

Helhetlig planlegging er en viktig faktor dersom man ønsker å integrere programmenes teori og metode i øvrig faglig virksomhet i enheten slik som fremtidsplanlegging, metodisk miljøarbeid og lignende.

I dette kapitlet har vi gitt et lite innblikk i hva to av de største programmene handler om. På www.krus.no /programbanken vil du finne informasjon om de programmene som til enhver tid brukes i kriminalomsorgen.

Litteratur:

- Berman, Anne H., *Att lära ut ett nytt sätt att tänka, Utvärdering av Cognitive Skills-programmet*; Kriminalvården 1995-2000, Stockholm; Fritzes, 2002. BRÅ-rapport 2002:11
- Danielsen, T. og Meek-Hansen, W., *Ny Start for norsk fengselsvesen?*, Oslo; KRUS 1997, KRUS nr 3/97
- Fabiano, E. og Porporino, F. (T³ Associates Inc.), *Manualer Ny Start Revidert, En Håndbok for Undervisning I Kognitive Ferdigheter*, Ottawa, Ontario, Canada; 09 - 2000.
- Friestad, Chr. 2005: Tilbudet til volds- og sedelighetsdømte, Fafo-rapport 488
- Hammerlin, Y., m.fl., *Forskjellige teorier om kriminalitetens årsaker/ "Den kriminelle"*, Oslo; KRUS 1999?
- KSF 3/2002: Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen
- KSF 2004: Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen 2004-2007
- Lov om gjennomføring av straff mv., Straffegjennomføringsloven; LOV-2001-05-18-21
- Marlatt, G.A. 1985: *Relapse prevention*, New York, Guilford Press
- McGuire, J. 1995: *WHAT WORKS: Reducing Reoffending*, Toronto, Wiley & Sons Ltd.
- Ross, R.R., & Fabiano, E. (1985). *Time to Think: A Cognitive Model of Delinquency Prevention and Offender Rehabilitation*. Johnson City, Tennessee: Institute of Social Sciences and Arts Inc.
- Sandén, Lena 2003: *Brotts-Brytet*, Kriminalvårdsstyrelsen, Härnösand, Sverige
- St. meld. Nr 104 (1977-78), *Om kriminalpolitikken*; Justisdepartementet, Oslo; 1978
- St. meld. nr. 27 (1997-98), *Om kriminalomsorgen*; Justisdepartementet, Oslo; 1998
- St. prp. nr. 1 (2005-2006), *For Budsjettåret 2006*, Justisdepartementet, Oslo; 2005
- Wister, O.A., *Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie*, Oslo; KRUS, 1997, KRUS nr 2/97